

АБЛАУТНЕ ЧЕРГУВАННЯ ВІДКРИТОГО І ЗАКРИТОГО ГОЛОСНОГО ЯК ІНВАРІАНТ ГРАМАТИЧНОЇ СИСТЕМИ

О. Хамрай

Сліди аблаутного, тобто морфонологічного чергування, яке грає роль внутрішньої флексії, мають місце в багатьох мовах. Окремі приклади такого чергування, а саме відкритість/закритість голосного, мають характер мовної універсалії. Якщо згадати про експеримент, проведений Е. Сепіром, в результаті якого звук і виявився “найменшим”, а звук а – “найбільшим” [Кибрик 71], стає зрозуміло, що тут ми маємо справу з глибинним явищем, пов’язаним із самою здатністю людини до мовленнєвої діяльності. Отже, для адекватного аналізу причин цього явища необхідно залучати результати і методи досліджень суміжних з лінгвістикою дисциплін. Втім, як нам здається, для розуміння наслідків наявності такого чергування в минулому для граматичної системи конкретних мов достатньо буде розглянути пов’язані з ним лексико-семантичні закономірності в достатньо широкому типологічному контексті. Метою даної публікації є визначення можливості характеристики конкретних граматичних явищ за допомогою мовних універсалій, а не дослідження самих явищ, отже, на нашу думку, наведення ілюстративного матеріалу з кількох мов, що перебувають в різних стосунках щодо спорідненості між собою, буде достатнім для характеристики феномена в цілому.

В граматичних системах природних мов аблаутне чергування згадуваного типу спостерігається переважно в сфері дієвідмінювання, де означена опозиція більш за все нагадує протиставлення відцентрованої та невідцентрованої версій дієслова. При дотриманні тези про активне минуле нині акумулятивних та ергативних мов логічно шукати корені цього явища саме в активному стані мови, який, як відомо, визначається бінарною опозицією за ознакою активність/інактивність, що пронизує весь устрій таких мов. Дійсно, в мовах активного ладу аблаутні відношення можуть слугувати для передання відцентрових та невідцентрових версій активного дієслова [Климов 44], а в багатьох нині ергативних та акумулятивних мовах простежується аблаутне чергування широкого та вузького голосного, пов’язане з переданням відцентрованої та невідцентрованої дії, яке можна пов’язати з аналогічним звуковим чергуванням активних мов, яке розрізняє відцентрові та невідцентрові версії дієслова. [Климов 180]. Для ілюстрації цього явища, а також в якості спроби виявити можливі універсалії, можна навести кілька прикладів:

В алгонкінських мовах має місце чергування *o/ø*, зокрема, в мовах оджибва і блекфут воно використовується для позначення так званих активної та пасивної форм транзитивного дієслова. В абхазо-адигських мовах аблаутне чергування *a/e(ø)* несе чітку функцію розрізнення невідцентрованої та відцентрованої версій, а також фактивного та агентивного дієслів. Крім того, реконструкція функцій загальнокартвельських версійних показників **i-/a-*, властивих транзитивним і частині інтранзитивних дієслів дає підстави вважати, що версії на *i-* позначали дію, яка замкнена на її носія, або, принаймні, спрямована на нього, тоді як дієслова на *a-* позначали дію, яка розповсюджувалася за межі її носія. Можливо, аналогічні функції виконували індоєвропейське аблаутне чергування *e/o* та чергування відкритого та закритого голосних в сино-тибетських мовах. Як правило, вокалічна опозиція, що нас цікавить, може бути зведеною до пари *ø/a* (*i/a*), хоча вона може

бути представленою і іншими голосними та напівголосними фонемами [Pulleyblank 1965 231]. Так, для індоєвропейських мов вона традиційно трактується як *e/о*, але це відбувається завдяки тому, що саме такий вигляд мають відповідні рефлексивні в грецькій та латині. Для індоєвропейських мов за допомогою цієї опозиції відбувається протиставлення наступних мовних явищ: дієслова і імені, презенса і перфекта дієслова, активного та середнього станів дієслова, другої та третьої особи до першої особи, прикметника і іменника [Pulleyblank 1965 232].

Іншими словами, можна сказати, що ця вокалічна опозиція відповідає за протиставлення екстравертного і інтравертного в граматиці. Цікавим матеріалом для дослідження цього явища є тибетське дієслово та його іменні деривати. В загальному вигляді тут згадуване протиставлення має форму опозиції відкритого та закритого голосного. Якщо віддієслівне ім'я має закрити голосну, відповідне дієслово буде більш "активним" [Pulleyblank 1965 234]. Актуальними для тибетської мови будуть і протиставлення всередині категорії субстантивів. Подібна ситуація має місце і в китайській мові. На підставі цього Е Палібленк робить висновок, що незважаючи на несхожість сино-тибетського, північнокавказького і індоєвропейського вокалізму, семантико-граматичні зв'язки аблаутного чергування відкритих та закритих голосних є ідентичними [Pulleyblank 1965 240]. Втім, система голосних, яку можна реконструювати для праіндоєвропейського стану, складатиметься з коротких і довгих *a* і *u*, тобто, тих самих, які можна реконструювати для прасемітського [Бомхард 443]

В семітських мовах також простежується функціонально близька до наведеної вокалічна опозиція *a~i/у*, де вона торкається як транзитивних, так і інтранзитивних дієслів. Ймовірно, це дуже давнє явище, яке характеризувало словоформи єдиної дієслівної лексеми, повинно служити диференціації її "активної" та "нейтральної" (медіальної) форми [Климов 180 Jansen 365-370].

В арабській літературній мові (АЛМ), наприклад, має місце оформлення стану дієслова за допомогою специфічної афіксації, представленої дифіксами, на матеріалі яких, тим не менше, простежується чергування огласовки другого приголосного основи: *fa'ala* – "він зробив", *fu'ila* – "його було зроблено" *ya'alu* "він робить", *yu'alu* – "він робиться". Але тут, як бачимо, навряд чи можна напряму пов'язувати активність чи пасивність дієслова з наявністю певної голосної в певній позиції. Теке становище пов'язане не в останню чергу з високим рівнем формалізації граматичної системи АЛМ, і, відповідно, з послабленням семантичного навантаження граматичних явищ. Дійсно, за моделями пасивного стану можуть бути утворені словоформи майже від усіх коренів, без розрізнення перехідності/неперехідності, незважаючи на дещо штучний характер окремих утворень, крім, хіба що, певної кількості таких, які мають вузьку семантичну налаштованість на передання специфічних якостей чи властивостей, звідки й дефектність парадигми дієвідмінювання десятої та одинадцятої порід, яка, втім, не заважає утворювати пасивні форми від цих коренів в інших породах.

Морфологічний аналіз арабської словоформи, здійснений за визначення морфеми як мінімальної значущої частини слова, яку не можна розкласти на менші одиниці свого рівня без втрати смислу, свідчить, що коренем в семітських мовах можна вважати прості основи *C1VC2C1VC2C3*, *C1C2VC3*, *C1VC2VC3*, *C1VVC2* з постійним консонантним, але змінним вокалічним складом. При цьому в синхронному плані встановити вихідні голосні, припускаючи, тим не менше, реальний корінь в арабській та інших семітських мовах, як реальну комбінацію приголосних і голосних, неможливо [Белова 1991 211].

З цим пов'язані певні труднощі у визначенні того, що називають внутрішньою флексією в семітських мовах як певного типу афіксації, а саме трансфіксації [Мельчук 37], адже вокалічний залишок, як, втім, і консонантний корінь, в наведених

простих основах не може бути поставлений в ряд однорідних одиниць морфемного рівня, а сам термін “внутрішня флексія”, можливо, є неточним [Белова 1991 213].

Як бачимо, на матеріалі наведених прикладів неможливо визначити універсальну залежність між характером голосної та дистрибуцією словоформи, утвореної за її допомогою. Єдине, що можна сказати, що відкритість голосної є диферентною ознакою, яка корелює із спрямованістю дії назовні, тоді як закритість – із замкненістю дії на її виконавця або, принаймні, з її нерозповсюдженням. Цілком природно, що в процесі перебудови граматичної системи мови це явище набуває нових функцій, часто втрачаючи свій бінарний характер протиставлення за тією ознакою, яка була визначальною на момент виникнення самого явища.

Отже, зв'язок мотивованості вибору моделі словотворення, яка включає в себе ту чи іншу голосну, з семантикою кореня в даному випадку фактично відсутній. Цілком очевидно, що в цьому контексті насамперед звертає на себе увагу така формальна характеристика арабського дієслова, як типова голосна. Це можна пояснити тим, що її вживання, з одного боку, достатньо формалізоване, аби вважати її показником, що входить до граматичної системи АЛМ, а, з іншого боку, в певних формах дієслова, зокрема, перфектних, вона тісно пов'язана з конкретними коренями, що дозволяє вважати її також елементом лексичної системи мови. Цілком природним було б дослідити типову голосну в тих формах дієслова, які склалися в різні часи, на різних етапах розвитку граматичної системи мови, в умовах домінування різних семантичних детермінант. Як зазначає І. М. Дяконов, “зараз є загальновизнаним, що перефектне вживання форми qatal(a) в південно- та центральносемітських мовах є вторинним; на тільки в аккадській, але і в інших семітських мовах давнього ступеня ця форма була рідкісною і, вочевидь, спочатку використовувалася для предикатів стану, іншими словами, була цілком аналогічною не тільки за формою, але й за змістом аккадській та давньоєгипетським формам “якості та стану, що настали в результаті дії”, тобто аккадському стативу та давньоєгипетському псевдопартиципу” [Дяконов 54].

Зрозуміло, що дієслівні форми, які наявні в АЛМ, увібравши в себе риси попередніх станів розвитку граматичних систем мов-предків зазнали неминучих семантичних та категорійних зсувів, пов'язаних, на нашу думку, насамперед, зі змінами домінуючих семантичних детермінант. Сказане є справедливим і для такого явища, як типова голосна, під якою ми будемо розуміти огласовку другої кореневої як імперфектних, так і перфектних форм. Дієслова з різними типовими голосними неоднаково представлені в АЛМ. Традиційна арабська граматики виділяє шість типів дієслів залежно від того, яку типову голосну вони мають в перфекті та імперфекті першої породи. Ці типи, з яких арабська мова зберегла найбільшу кількість, відображають “дуже давню свідомість, яка нам є абсолютно чужою”, і давно почали перемішуватись між собою [Юшманов 1938 – строй]. Тому далеко не завжди розділення семітських дієслів на перехідні і неперехідні може бути точним [Старинин 1963 31].

З іншого боку, типовий голосний простої основи перфекта залежить від голосного імперфектної основи [Белова 1991 216]. Крім того, для більшості дієслів неможливо встановити семантичну вмотивованість наявності тієї чи іншої огласовки, тим більше, що короткі голосні в АЛМ сильно підлягають фонетичним впливам. Так, наприклад, в типі а/а фатха в імперфекті обумовлена переважно наявністю горлової другої або третьої кореневої приголосної [Юшманов 1998 51]. Тому для того, щоб визначити семантичну мотивацію вибору тієї чи іншої типової голосної необхідно, на нашу думку, звернутися до матеріалу інших афразійських мов, які зберегли сліди архаїчного стану граматичної системи. Існуючі реконструкції свідчать про значно сильніший зв'язок граматичних явищ з семантикою в минулому, що дозволяє знайти в граматичній системі мов давнього

етапу сліди підпорядкування цих явищ семантичним детермінантам іншого, не-акузативного устрою мови у вигляді залишків зниклих нині форм та категорій, зокрема, відцентрових та невідцентрових версій дієслова, які, подекуди зберігши в сучасному стані мови свої формальні ознаки, отримали іншу інтерпретацію.

Форми сучасного перфекта в арабській мові увійшли до сфери дієслова, як зазначалося, відносно недавно, ймовірно, вже після послаблення домінуючої семантичної детермінанти органічно-активного ладу, тому з метою вивчення залишків давньої семантичної мотивованості вживання дієслівних слів форм увагу варто було б звернути, насамперед, на форми імперфекта та юсива. З іншого боку, “витіснення старого перфектива (з префіксальним дієвідмінюванням) формою *qatal(a)* (і, відповідно, **magi'(a)* **kagum(a)*...), цілком імовірно, пояснюється саме тією обставиною, що ця форма, передаючи спочатку стан як результат завершені дії, була, в сутності, перфектною за своїм характером, а її застосування дозволило розрізняти стани доконаний і недоконаний (перфектив та імперфектив) не тільки в дієслові дії (де вони вже існували як вид миттєвий та тривалий, або пунктуаліс та курсив) але тепер вже в дієсловах стану” [Дьяконов 1991 55]. Отже, сучасні перфектні форми в АЛМ можуть нести в собі сліди семантичної мотивованості функціонування вищезгаданої опозиції більше, ніж імперфектні.

Система дієвідмінювання в АЛМ, таким чином, увібрала в себе явища різного походження і порядку, об'єднавши в межах нових парадигм словформи, які виникли в умовах орієнтації граматичної системи на семантичні детермінанти інших, неномінативних типів мовного устрою. Але перед тим, як досліджувати залишки зазначеної аблаутної опозиції, варто звернутися до даних аккадської, як однієї з найархаїчніших семітських мов, і, зіставивши, там де це можливо, такі дані з відповідними фактами АЛМ, спробувати визначити особливості функціонування типових голосних, разом з тим беручи до уваги, що “...голосні фонемі і та u однаково походять, імовірно, від праафразійської фонемі *ǝ*” [Дьяконов 1991 54].

І. М. Дьяконов зазначає, що “розподіл типів огласовок за семантичними групами перехідних та неперехідних дієслів витримується в більшості історично засвідчених семітських мов непослідовно: різні зсуви значень, дія аналогії та різних комбінаторно-фонетичних факторів рано призвели до порушення семантичних меж між типами, і поступово в мовній свідомості їм перестало надаватися значення, тим більше, що при номінативному ладі мови формальне розрізнення перехідних і неперехідних дієслів є малоактуальним” [Дьяконов 54].

Неперехідні дієслова в аккадській мові позначали не стан, а неперехідну дію, пов'язану з переходом в стан (інгресив). Стан передавався в аккадській мові спеціальною предикативною формою прикметника або дієприкметника стану. В подальшому інгресивні дієслова отримували вокалізацію дієслів руху, яка витісняла давнішу загальносемітську огласовку **yV-f'al* [Дьяконов 1991 54].

На думку І. М. Дьяконова можна впевнено сказати, що відмінювана предикатна форма дієприкметника стану слугувала прототипом для нового центрально - та південносемітського перфектива, який замінив собою префіксальні форми старого перфектива, при цьому новий перфект мав три форми: для перехідних тип *qatala* а для неперехідних - типи *qatila* та *qatula* [Дьяконов 1991 56]

Таким чином, як бачимо, типова голосна в АЛМ генетично пов'язана з різними словформами, що виникали в різних мовах і в різні часи, часто змінюючи свою семантику на певних етапах розвитку граматичної системи. Після того, як ми визначили основні можливості реалізації семантичної мотивованості типової голосної семітського дієслова, можна спробувати з'ясувати, в контексті питання, винесеного в заголовок даної публікації, наскільки сучасне оформлення кореня арабського дієслова типовою огласовкою пов'язане зі згадуваним нами аблаутним чергуванням.

Зокрема звертає на себе увагу велика кількість дієслів стану та якості, що мають в перфекті другу кясру та дамму: *ragiba* – хотіти, *tariba* – бути пилючним, *gabuna* – бути боягузом, *hamuqa* – бути нерозумним тощо. На сьогоднішній день важко сказати, яке саме семантичне навантаження несла в минулому кожна з цих типових голосних, можна лише припустити, виходячи з сучасних лексичних даних, що друга кясра мала відношення до позначення якості або стану і була генетично пов'язаною з довгим *i* поширеної моделі прикметника *fail*, або кясрою ж моделі *fail*, що можна пояснити іменним походженням форм сучасного перфекта, про яке йшлося вище. Для певної кількості дієслів з другою кясрою в перфекті можна провести паралелі з відповідними прикметниками, наприклад, *anīqa/anīqun*, - бути красивим/красивий, *samila/samilun*, п'яніти/сп'янілий, захоплений. Як можна побачити, всі наведені дієслова належать до категорії дієслів стану, а це дозволяє стверджувати, що певна кількість цих дієслів походить від іменних утворень, які належали до інактивного класу і співвідносилися з дієсловами невідцентрових версій, тобто такими, дія яких не могла розповсюджуватись на інші об'єкти. Якщо припустити, що невідцентрова версія оформлювалась голосною *i*, наявність другої кясри в дієсловах стану можна вважати семантично мотивованою. В процесі диференціації дієслівних форм ця голосна почала функціонувати паралельно з огласовкою *i*, яка була, ймовірно, характерною для дієслів афективного ряду, більшість яких за своєю сучасною семантикою також можна співвіднести з дієсловами невідцентрових версій, які потім були інтерпретовані як неперехідні дієслова, що позначають сприйняття, швидкоплинний, поверхневий або неусвідомлюваний стан, можливо, ненавмисну дію тощо. Частина таких дієслів зберігає типову кясру і в сучасній АЛМ: *samīa* – чути, *alīma* – знати, *fahīma* – розуміти, *fasīla* – бути невдалим *ganīfa* схибити, збочити зі шляху, *ragīla* йти пішки тощо. Навіть коли дієслово зазначеного типу позначає перехідну дію, можна побачити його зв'язок з афективними дієсловами: *hafīza* – зберігати (в т. ч. і в пам'яті). Сказане ні в якому разі не означає, що дієслова, які мають в перфекті дамму або фатху, не можуть позначати стан або якість, але їхня кількість, особливо останніх, значно менша.

Що стосується дієслів з другою даммою в перфекті, серед них кількість таких, що позначають тимчасові стан чи якість, або їх набуття та зміну значно більша, а дієслова сприйняття майже відсутні. Наскільки друга дамма в перфекті пов'язана саме з такою семантикою, сказати важко, але можна припустити імплікативний зв'язок голосної *u* із словоформами, від яких потім розвинувся пасивний стан. Це припущення буде виглядати обгрунтованішим, якщо згадати, що в мовах активної типології пасив фактично відсутній, а відповідне граматичне оформлення, якщо воно має місце, позначає тільки те, що суб'єкт дії або невідомий, або про нього з якихось причин не згадується (примітно, що арабська граматична традиція називає форму пасива “*maghul*”, тобто “невідомий”). Саме цим пояснюється утворення в таких мовах форм пасиву від неперехідних дієслів. Така ситуація є характерною і для номінативних мов, що зберегли окремі архаїчні риси, наприклад, для єгипетської та аккадської [Дьяконов 1991 59-60]. Отже, можна припустити, що в АЛМ частина форм перфекту з другою даммою утворилася в результаті інтерпретації словоформ, від яких вони утворилися, як своєрідного семантичного “пасиву”, тобто дієслівної форми, яка не потребує ідентифікації діяча, що і обумовило вибір типової голосної. Дійсно, дієслово *kahula* – *стати дорослим, змужніти*, можна інтерпретувати як “бути прийнятим до зібрання”, якщо виходити з відповідного значення цього кореня в гебрайській та аккадській мовах, а дієслова на зразок *baduna* – бути товстим, *saqifa* – бути зрозумілим, *asula* – *вкорінюватися* трактувати як наявність або набуття стану чи якості, які є органічно притаманними носію і достатньо характеризують його, відповідно, не

вимагаючи додаткової ідентифікації останнього (пор. *ragul* – чоловік, тобто той, кому властиво ходити пішки під час тривалих переходів, на відміну від жінок та дітей, яких треба перевозити). Отже, можна припустити, що більшість дієслів з другою даммою походять від дієслів невідцентрової версії, які не ідентифікують діяча, і, відповідно, значно менше суб'єктно орієнтованої, ніж дієслова з другою кясрою. Зауважимо, що для нас в межах запропонованого підходу до типової голосної важливим є те, що такі дієслова в переважній більшості випадків є неперехідними, тобто їхня дія не розповсюджується за межі їхнього носія, що дозволяє поєднати їх з попередньою групою дієслів в межах аблаутної опозиції до дієслів, що мають в перфекті другу фатху і позначають переважно перехідну дію, тобто можуть бути імплікативно пов'язані з дієсловами відцентрових версій, які мали місце на попередніх етапах розвитку граматичної системи. Дієслова з другою фатхою в перфекті становлять 78% загальної кількості дієслів в АЛМ. Це, вочевидь, пов'язане з тим, що саме ці дієслова орієнтовані на позначення дії, що є основною функцією дієслова в номінативних мовах, граматична система яких визначається впливом основної семантичної детермінанти цих мов - суб'єктно-об'єктних стосунків, в межах яких суб'єкт дії може бути виділений за допомогою виключно граматичних засобів. Отже, після того, як ми визначили основні риси функціонування типової голосної першої породи перфектних форм арабського дієслова, можна краще зрозуміти сутність семантичних відмінностей, які фіксуються арабськими словниками для дієслів, що мають різні типові голосні в формах перфекту. Частина цих дієслів утворює пари з протиставленням семантики, характерними для відцентрових та невідцентрових версій: *bakhira* – мати неприємний запах в роті, *bakhara* – випаровуватись. Інші дієслова утворюють опозиційні пари за ознакою дія/стан або перехідність/неперехідність, що свідчить, на нашу думку, про пізнішу інтерпретацію семантики зазначених версій: *hariba* – бути охопленим гнівом, *haḡaba* – воювати; *baḡira* – мати великий живіт, *baḡara* – потрошити. Деякі дієслова втратили опозиційний характер різних типових голосних, зберігши самі голосні як варіант огласування і обидва значення, які можуть бути явно не пов'язані між собою і мати обидва варіанти: так, дієслова *hamara* і *hamra* можуть мати дві пари значень, всередині яких зберігаються ймовірні сліди версійних опозицій – 1) лити, проливати і 2) гарчати, кусатися. Значна кількість пар подібних дієслів зберігають обидва варіанти в межах одного значення: *fasuqa* і *fasaqa* можуть позначати як відступати, відхилятися, так і бути гріховним; є і такі дієслова, які зберігають два варіанти огласовки, тоді як значення представлене тільки одним варіантом: *galaza* і *galuza* – бути товстим. Цілком очевидним є те, що подібні пари могли утворитися з причин, які не мають відношення до протиставлення версій, наприклад, фонетичних, в результаті впливу фарінгальних, велярних та, можливо, латеральних приголосних, про що йшлося вище, або інтерпретації граматичних формантів як кореневих літер. Так, наприклад, в дієслові *tahima* – псуватися, набуваючи неприємного запаху, “та” скоріше за все, кореневе, а в дієслові *tahama* – звинувачувати воно, вочевидь, походить від аффікса Т-породи дієслова *wahima* – помилятися (пор. *athama* – звинувачувати, та *ittahama* – підозрювати, звинувачувати), звідки і відповідна друга кясра.

Типова голосна форм імперфекту значно менше семантично обумовлена, що пояснюється, на нашу думку, набагато пізнішим часом формування відповідних словоформ, хоча вони і стали дієслівними, як вже зазначалося, раніше, ніж форми перфекту. Більшість дієслів в АЛМ має фатху в перфекті і дамму в імперфекті. Причина тут, на наш погляд, в тому, що перфектні форми на *a* налаштовані на передання дії, а імперфектні форми на *u* співвідносяться з префіксальними формами семітського дієвідмінювання, які використовувалися в акадській мові для позначення руху і перехідної дії взагалі. Типи *i/i* та *u/u* в АЛМ дуже мало представлені,

і семантична мотивація тут визначається скоріше типовими голосними перфектних форм, ніж імперфектних; сказане є справедливим і для типу і/а, який, на думку Б. М. Гранде, утворився внаслідок дії правила полярності [Гранде 1998: 150]. Тим не менше, в деяких випадках можна побачити залишки семантичної мотивованості вживання типових голосних в імперфекті, хоча невелика кількість таких прикладів не дає можливості стверджувати наявність зв'язку типової голосної імперфекта з функціями, що їх виконувало аблаутне чергування, про яке йде мова. Так, дієслово *fasala*, якщо воно в імперфекті має кясру, позначає відділяти, а якщо дамму – виходити (від кого-небудь). Легко помітити, що в другому випадку значення цього дієслова фактично збігається зі значенням сьомої породи дієслова, утвореного від цього кореня – *infasala*. На даному прикладі можна побачити, як семантичне навантаження пересунулось з опозиції голосних на більш граматикалізоване явище – породи дієслова. В АЛМ зустрічаються випадки і більш складної залежності семантики дієслова від його типової голосної: *takhamā* (i) – обмежувати, ставити межу, *takhamā* (u) – викликати незваріння шлунку, *takhimā* (a) – отримувати незваріння. Як бачимо, всі ці три значення між собою, безперечно, пов'язані, хоча визначити, які з наведених варіантів семантично корелюють з протиставленням версій, оформленим аблаутним чергуванням, а які є результатом пізнішої інтерпретації, без залучення більшої кількості матеріалу як з арабської, так і з інших мов, навряд чи можливо.

Зі сказаного можна зробити висновок, що аблаутне чергування закритих та відкритих голосних являє собою універсальне, а відтак і давнє мовне явище і тому реалізоване в різних мовах за допомогою опозицій різних фонем, що залежить від фонологічної системи конкретної мови. Лексичне і граматичне значення словоформ, в яких зустрічається таке чергування, попри різноманітність його реалізації в різних мовах, може бути зведеним до опозиції інтравертність/екстравертність.

Отже, дослідження проявів розглянутого аблаутного чергування як в сфері граматики, так і в сфері лексики, допоможе краще зрозуміти особливості семантичної вмотивованості граматичних явищ конкретних мов.

ЛІТЕРАТУРА

- Белова А. Г. Структура семитского корня и семитская морфологическая система. // ВЯ 1. 1991
- Белова А. Г. Морфемы в семитских языках. // Морфема и проблемы типологии. Москва, 1991.
- Бомхард А. Р. Пересмотр индоевропейско-семитской гипотезы. // Новое в зарубежной лингвистике вып. XXI Москва, 1988.
- Гранде Б. М. Курс арабской грамматики в сравнительно-историческом освещении. М. 1998.
- Дьяконов И. М. Афразийские языки. // Языки Азии и Африки. т.4 кн.1 Семитские языки. М., 1991
- Климов Г. А. Типология языков активного строя. М., 1977
- Мельчук И. А. О «внутренней флексии» в индоевропейских и семитских языках. // ВЯ 4. 1963.
- Старинин В. П. Структура семитского слова. Москва, 1963.
- Юшманов Н. В. Работы по общей фонетике, семитологии и арабской классической морфологии. Москва, 1998.
- Юшманов Н. В. Строй арабского языка. Ленинград, 1938.
- Jansen H. L. Was bedeutet die a:i-Opposition der arabischen, hebraischen und syrischen Qal-Formen? // Norsk Tidsskrift for Sprogvidenskap. 1952, Bd XVI.
- Pulleyblank E.G. Close/open ablaut in sino-tibetan. // Lingua 14 (1965) 230-240.